

SAMENVATTING

Het onderwerp van deze studie is de koloniale interventie van de Nederlanders en Britten op Sri Lanka, of Ceylon zoals de Europese machten het eiland noemden, tussen 1780 en 1815. Dit was een periode van wereldwijde revoluties en veranderingen. In dit proefschrift probeer ik de vroege ontwikkeling van de moderne staat op Ceylon te verklaren en te analyseren, tegen de achtergrond van een steeds verder moderniserende wereld. Het beginpunt is het jaar 1780. Het eiland was toen in handen van de VOC en in de zestien jaar tot de Britse overname van het gezag voerden de Nederlandse machthebbers er een reeks bestuurshervormingen door. Vreemd genoeg is deze periode in de Sri Lankaanse geschiedenis nog maar weinig bestudeerd, terwijl de studie van de meeste andere regio's in Azië in de achttiende eeuw in de laatste decennia een opmerkelijke herleving doormaakte.

Het doel van dit proefschrift is het verkrijgen van inzicht in de ingewikkelde driehoeksrelatie tussen de structuur en doelstellingen van het Nederlandse koloniale bestuur enerzijds, de Engelse koloniale doelstellingen anderzijds en ten derde de inheemse reactie daarop. Daartoe plaats ik de intenties van de koloniale beleidsmakers in het perspectief van lokale besluitvormingsprocessen en de praktijk van het bestuur "on the spot". Door de periode 1780-1815 neer te zetten als een overgangperiode in het proces van koloniale staatsvorming op het eiland, hoop ik ook voor Ceylon een dynamiek aan te tonen die in deze periode zo sterk naar voren komt in andere delen van Azië.

De dissertatie valt uiteen in drie delen. Het eerste deel, hoofdstuk 1, is een inleiding in Sri Lankas geschiedenis van voor de achttiende eeuw en gaat kort in op de Portugese inmenging en komst van de Nederlanders op het eiland. Daarnaast komt in dit deel de groei en organisatie van het koninkrijk Kandy als de voornaamste overgebleven inheemse macht op het eiland uitgebreid ter sprake. Dit lange-termijn perspectief is de noodzakelijke achtergrond waartegen de rest van zowel het Nederlandse als Engelse bestuurlijke ingrijpen op het eiland moet worden geplaatst. Tegelijkertijd dient het als referentiekader voor de latere hoofdstukken die specifiek de organisatie van de Nederlandse en Engelse regering, hun beleid en hun relatie met Kandy bespreken.

Het tweede en derde deel vormen de kern van het onderzoek: deel twee (hoofdstuk 2 t/m 6) richt zich op de ontwikkelingen in het bestuur van de VOC, terwijl deel drie (hoofdstuk 7 t/m 11) begint met de Engelse overname van de Nederlandse bezittingen op het eiland in 1796. In beide

delen staat achtereenvolgens een aantal clusters van vragen centraal, zodat het Nederlandse beleid systematisch kan worden vergeleken met dat van de Engelsen. Ten eerste, hoe verliep de vorming van politieke en bestuurlijke eenheden in de kustregio? Op welke manier organiseerde men de koloniale administratie en welke methoden ontwikkelden de Nederlanders en de Engelsen om meer landinwaarts gelegen gebieden te exploiteren? Cruciaal daarbij is de functie die lokale inheemse machthebbers vervulden als bemiddelaars tussen de koloniale regering en de lokale bevolking. Wat voor rol zagen de Nederlanders en de Engelsen weggelegd voor deze “middle-men”, en andersom, hoe positioneerden de inheemse machthebbers zich tegenover de beide koloniale mogendheden?

Ten tweede neem ik het beeld onder de loep dat de Nederlanders en Engelsen zich vormden van hun eigen aanwezigheid op het eiland. Hoe dachten zij over de verdeling en uitoefening van de territoriale macht op het eiland en op welke manier heeft dit gedachtegoed de houding en politieke planning van de machthebbers mede vormgegeven? Het derde cluster vragen gaat over de relatie van de koning van Kandy met respectievelijk de Nederlanders en de Engelsen. De onderwerping van het koninkrijk en de daaropvolgende politieke eenwording van het eiland in 1815 probeer ik zo te plaatsen in de politieke ontwikkelingen van Ceylon op de langere termijn. Tevens breng ik ze in verband met de binnenlandse politiek van beide Europese machten op het eiland.

De periode 1780-1815 in Sri Lanka was er een van groeiende koloniale inmenging in de gang van zaken op het gehele eiland, een proces dat in eerste instantie in beweging was gezet door het Nederlandse koloniale regime en later langs eigen, Britse lijnen werd gecontinueerd door de Britten. Terwijl nog aan het begin van de periode de koloniale macht beperkt was tot de kuststreek, met uitzondering van de kaneelproducerende gebieden in het binnenland, was het hele eiland, inclusief het laatste autonome koninkrijk Kandy, aan het einde van de periode onderworpen aan de koloniale heerschappij.

In de overgang van handelskolonie naar exploitatiekolonie onderscheid ik vier samenhangende processen:

1. De verschuiving van handelskolonie naar exploitatiekolonie in economisch opzicht;
2. De naar binnen gerichte aandacht van het koloniale bestuur en de daarmee gepaard gaande centralisatie van de macht;
3. De formalisering en rationalisering van de relatie met de inheemse machthebbers en de fiscale en juridische administratie van het binnenland;
4. De formele politieke eenwording van het eiland onder de vlag van het koloniale regime.

De gehele periode wordt gekenmerkt door uitbreiding, intensivering en hervorming van de koloniale macht, gestimuleerd door een mengeling van lokale en internationale factoren. Veranderingen in internationale handelspatronen veroorzaakten een afname van de inkomsten van de VOC en dwongen de regering op Ceylon om naar lokale inkomstenbronnen te zoeken. Aan het einde van de achttiende eeuw veranderde de functie van Ceylon, althans vanuit het perspectief van de Europese koloniale machthebbers. Ceylon ontwikkelde zich uiteindelijk van kaneelleverancier tot een exploitatiekolonie waarin kaneel onder een steeds strakker exploitatieregime kwam te vallen en uiteindelijk niet kaneel, maar koffie tot voornaamste exportproduct uitgroeide. Het is nu duidelijk dat deze omschakeling al in de late achttiende eeuw inzette, gedurende het VOC-regime, ondanks of zelfs dankzij het verval van de compagnie: omdat de VOC aan alle kanten werd bedreigd en beconcurrereerd, zocht men naar nieuwe exploitatiemogelijkheden.

Deze ontwikkeling werd versterkt doordat de lokale bestuurders onder invloed raakten van het gedachtegoed van een aantal Europese verlichte denkers, in het bijzonder van de Franse *économistes* en de Schotse *moral philosophers*. Zij ontwikkelden het idee dat landen, en daarmee ook kolonies, voor hun bestaan niet grotendeels van handel afhankelijk moesten zijn, maar altijd op een eigen agrarische basis moesten kunnen terugvallen. Het gevolg was dat de koloniale regimes op Ceylon zich steeds meer op het binnenland gingen richten; de plannen om het binnenland in ontwikkeling te brengen leidden tot een grotere koloniale bemoeienis met de lokale samenleving dan ooit tevoren.

De verschuivende politieke relaties in Europa en de strijd om macht en rijkdom in Azië leidden tot een gevoel van onveiligheid onder de Nederlanders op het eiland. De politieke instabiliteit van het koninkrijk Kandy en de internationale onzekerheid – eerst gedurende de Vierde Engelse oorlog en later gedurende de Napoleontische oorlog –, gecombineerd met de voortdurende zoektocht naar nieuwe inkomsten heeft in grote mate het politieke besluitvormingsproces beïnvloed. Deze factoren maakten eerst de Nederlandse en later de Engelse gouverneurs ter plaatse vatbaar voor de verleiding die enkele edelen van het Kandiaanse hof boden om het koninkrijk onder koloniaal bewind te stellen. Hoewel de Nederlandse poging daartoe faalde, lukte het de Engelsen uiteindelijk wel en werd in 1815 het koninkrijk zonder al te veel geweld onder Engels gezag geplaatst.

Deze veranderingen vonden niet van de ene op de andere dag plaats. Gedurende de achttiende eeuw was de koloniale bemoeienis met Ceylon al geleidelijk gegroeid, maar vanaf de jaren 1780 versnelde dit proces van intensivering gedurende de gouverneurschap van Willem Jacob van de Graaff (1785-1794). De grote verschuivingen in het Intra-Aziatische handelsnetwerk, en de verzwakking van de positie van de VOC binnen dat

netwerk, dwongen de gouverneur tot een radicaler beleid dan dat van zijn voorgangers.

In de daaropvolgende jaren zochten eerst de Nederlandse en vervolgens de Engelse regering naar manieren om de kolonie weer winstgevend te maken, het eiland tegelijkertijd te behouden als strategisch steunpunt en om de financiële belangen van het moederland te behartigen. Daarbij traden wel verschillen op tussen het optreden van de Nederlanders en de Engelsen, die vooral het gevolg waren van de verschillen in de wijze waarop het beleid totstandkwam. De Nederlandse bemoeienis op Ceylon was gebaseerd op langdurige ervaring met de lokale samenleving en het initiatief voor beleidsveranderingen lag bij de hoge VOC-dienaren op het eiland zelf. Het Britse regime was daarentegen het product van een veel gecentraliseerder koloniaal beleid: de Engelse bestuurders op Ceylon werden sterk vanuit Londen gedirigeerd, en het in Engeland geformuleerde beleid stelde vooral op de Britse ervaringen in India. Dit is een van de redenen waarom de Nederlandse en het Britse regeringssystemen, zoals die zich in deze overgangperiode ontwikkelden, niet identiek waren, ook al stonden beide regimes min of meer dezelfde doelen voor ogen.

De analyse van de relatie tussen het koninkrijk Kandy en de twee koloniale regeringen op het eiland onderstreept nogmaals de belangrijke rol die inheemse politieke elites speelden in de ontwikkeling van de koloniale staat. De wisselwerking tussen Europese koloniale doelstellingen en de inheemse antwoorden daarop is moeilijk te interpreteren. Op het Engelse Ceylon uit de negentiende eeuw herkennen we sommige achttiende-eeuwse fundamentele van de koloniale staat – het resultaat van de interactie tussen de Nederlanders en de inheemse hoofdmannen – maar in andere gevallen wijken de door de Britse heersers geïntroduceerde instellingen werkelijk af de eerdere koloniale en inheemse instituties, zoals bij de vorming van het juridisch apparaat.

Door het analyseren van de verschillen en overeenkomsten tussen de Nederlandse en Engelse periode wordt duidelijk hoe de machts- en bestuursstructuren op Ceylon zijn gevormd door het ingewikkelde samenspel tussen genoemde groepen en personen, binnen de specifieke politiek-culturele context die Ceylon eigen was. Zo is het, ondanks expliciete pogingen daartoe, de Britten niet gelukt om in het zuidwesten andere machtige inheemse groepen te vinden om mee samen te werken dan de *mudaliyars*, de hoofdmannen die al een dergelijke positie hadden onder de Nederlanders. Echter, het karakter van de relatie die de Engelsen met deze groep opbouwde, was heel anders. Terwijl de Nederlanders en de hoofdmannen samenwerkten op basis van overeenkomstige belangen in het nieuw ontwikkelde exploitatiesysteem, groeiden de belangen van de Engelse regering en de hoofdmannen juist uit elkaar. Dit was een direct gevolg van het Britse wantrouwen en pogingen om de macht van de

inheemse bemiddelaars te beperken door hun minder privileges en autoriteit te geven. Het zijn juist die verschillen in de koloniale verhoudingen die deze periode zo interessant maken.

